

MÜŞA'ŞA'LAR

Seyyid Muhammed'in oğlu ve halefi Sultan Muhsin, Karakoyunlular ve Akkoyunlular arasındaki mücadelelerden istifade ederek Bağdat civarından Basra körfezi ve Lur dağlarına kadar geniş bir sahaya hâkim oldu. Şii âlimlerini himaye edip telif faaliyetlerini destekleyen Sultan Muhsin'in vefatından (905/1500) sonra hânedan içerisinde karışıklıklar ortaya çıktı. Şah İsmâil, zındıklıkla itham ettiği Müşa'şa' hânedanı üyelerinden bazıları öldürttü ve bölgeyi kendi idaresine bağladı (914/1508-1509). Böylece Müşa'şa'lar'ın bölgede yaklaşık yetmiş yıldır süren hâkimiyetleri sona ermiş oldu. Şah İsmâil'in ayrılmasının ardından Sultan Muhsin'in oğlu Felâh yeniden Havîza'yı kontrol altına almayı başardı. Bununla birlikte Şah İsmâil'e hediyeler göndererek zâhiren ona bağlılığını sürdürdü (Şüsterî, II, 401).

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'nda (920/1514) Safevî Devleti'ne ağır bir darbe vurmasından sonra Müşa'şa'lar bir defa daha Hûzistan'a hâkim oldular. Bir Osmanlı istihbarat raporundan, Müşa'şa'lar'ın Çaldıran Savaşı'nın ardından ortaya çıkan kargaşa döneminde Hûzistan'ın yanı sıra Kürtler'in yaşadığı dağlık bölgelerle Luristan'ı da ele geçirdikleri anlaşılmaktadır (TSMA, nr. E 8333). Ancak aynı yıl Felâh'ın ölümünden sonra Müşa'şa'lar, kısa sürede yeniden toparlanan Şah İsmâil'in hâkimiyetini bir defa daha kabul etmek zorunda kaldılar. Müşa'şa' reisleri bu tarihten itibaren varlıklarını Safevîler'e tâbi valiler olarak devam ettirdiler. Bedrân b. Felâh (ö. 948/1541), Şah İsmâil ve Şah Tahmasb'a bağlılığını sürdürdü. Osmanlı Devleti'nin Irak'a sağlam bir şekilde yerleşmesi Safevîler'in uç valileri konumundaki Müşa'şa'lar'ı zor durumda bıraktı. Müşa'şa'lar, XVI. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen Osmanlı-Safevî savaşlarında Havîza'nın mahallî hâkimleri olarak iki ateş arasında kaldılar. Osmanlılar, Safevîler'e karşı askerî harekâta Müşa'şa'lar'ı kendi yanlarına çekebilmek amacıyla yoğun gayret gösterdiler. Seyyid Seccâd b. Bedrân (ö. 992/1584) durumunu koruyabilmek için bu dönemde Osmanlı Devleti'yle siyasî ilişkiler kurdu. Bununla birlikte Müşa'şa'lar Osmanlı Devleti'nin bütün telkinlerine rağmen Safevîler'e bağlılıklarını sürdürdüler.

XVII. yüzyılda Seyyid Mübârek b. Mutalib b. Bedrân (ö. 1025/1616) İsnâaşerîyye Şiîliği'ni kabul etti. Seyyid Mübârek'in oğlu Nâsır, Safevî sarayına davet edilip Şah I. Abbas'ın kız kardeşiyle evlendirildi. Seyyid Mübârek'in ölümünün ardından ortaya çıkan karışıklıklar sırasında hânedanın gü-

cü iyice zayıfladı. Müşa'şa' reisleri, XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında Safevî hükümdarları tarafından sınır valileri sıfatıyla tayin ve azledildiler.

Hûzistan, Afganlılar'ın 1135 (1722) yılında Safevî başşehri İsfahan'ı ele geçirmeleri üzerine yaşanan kargaşa döneminde Osmanlı Devleti tarafından ilhak edildi. Ancak kısa süre sonra duruma hâkim olan Nâdir Şah bölgeyi kendi hâkimiyetine bağladı. Bütün bu karışıklıklar sırasında statülerini korumayı başaran Müşa'şa'lar, Zender ve Kaçarlar devrinde önemli ölçüde güç kaybına uğramalarına rağmen eski ve köklü bir seyid hânedan olarak varlıklarını devam ettirmeyi başardılar. Havîza, XIX. yüzyıla gelindiğinde sulama kanallarının zarar görmesi ve nüfusun azalmasından dolayı artık eski önemini kaybetmişti. XIX. yüzyıl sonlarında Havîza çevresinde bulunan Benî Turuf kabilesinin itaatten çıkması ve XX. yüzyılın başında Muhaysınlar'ın reisi Haz'al Han'ın Hûzistan'a hâkim olması ile birlikte hânedanın gücü iyice zayıfladı. Müşa'şa'lar bir süre sonra bölgedeki diğer Arap kabileleri gibi Haz'al Han'ın nüfuzu altına girdiler (Ahmed-i Kesrevî, s. 159-160). Müşa'şa'lar ile akrabalık ilişkisi kuran Haz'al Müşa'şa' reisi Seyyid Mevlâ Abdülâlî'nin yerine kendi hanımın kardeşini tayin etti (1910). Kaçar hânedanını yıkarak devlet idaresine el koyan Rızâ Şah Pehlevî 1924 yılında Şeyh Haz'al'ın iktidarına son verdi ve Mevlâ Abdülâlî'yi yeniden Müşa'şa'lar'ın reisi olarak tanıdı. Müşa'şa'lar, Hûzistan bölgesinin siyasî ve idarî tarihinde oynadığı uzun süreli siyasî rolün yanında temelde mehdîliğe dayanan dinî-mezhebî doktrinleriyle XV. yüzyılın dinî-sosyal ceyranları içerisinde önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 32, s. 136-137, 140-141, 327; TSMA, nr. E. 8333; Hândmîr, *Habîbü's-siyer* (nşr. M. Debîr-i Siyâki), Tahran 1362/1983, IV, 496-498; *Cihângüşây-ı Hâkân: Târih-i Şâh İsmâ'il* (nşr. A. D. Muztar), İslâmâbâd 1364/1986, s. 293-297; Feridun Bey, *Münşeât*, II, 234-235; Şüsterî, *Mecâlisü'l-mü'minin*, Tahran 1365 hş., II, 395-402; İskender Bey Münşî, *Târih*, I, 94-95, 501-502, 524-525; II, 914-915, 951-952, 959; Ahmed-i Kesrevî, *Târih-i Pânşad-sâle-yi Hûzistân*, Tahran 1330/1951, s. 8-160; Câsim Hasan Şübbër, *Târihu'l-Müşa'şa'iyün ve terâcimü a'lâ-mihim*, Necef 1965; M. Schmidt-Dumont, *Turkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Tarih al-Giyâti*, Freiburg 1970, s. 61, 126-127, 154, 159-163, 177, 195, 218-220; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *Teşeyyü' ve Taşavvuf* (trc. Ali Rızâ Zekâvetî), Tahran 1374, s. 272-310; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 277-278; M. Ali Rençber, *Müşa'şa'iyân*, Tahran 1382/

2003, tür.yer.; W. Caskel, "Ein Mahdi des 15. Jahrhunderts. Saijid Muhammad Ibn Falâh und seine Nachkommen", *Islamica*, IV, Leipzig 1931, s. 48-93; a.mlf., "Die Wâli's von Huwêzeh", a.e., VI (1934), s. 415-434; V. Minorsky, "Müşa'şa'lar", *IA*, VIII, 839-843; P. Lutf, "Müşa'şah", *EL²* (İng.), VII, 672-675.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

MÜŞAVERE

(bk. ŞÛRA).

MÜŞEBBİHE

(المشبهة)

Allah'ı yaratıklara
veya yaratıkları Allah'a benzetme
sonucunu doğuran inançları
benimsemiş gruplara verilen ad.

Sözlükte "benzetmek" anlamındaki teşbih kökünden türeyen müşebbihe kelimesi "benzetenler" demektir. Terim olarak Allah'ı yaratıklara veya yaratıkları Allah'a benzeten yahut bu sonuçları doğurduğu ileri sürülen inançları benimseyenleri ifade eder. Şehristânî'nin Sıfâtıyye'nin ikinci fırkası olarak kabul ettiği Müşebbihe'nin (*el-Milel*, I, 103) ortaya çıkış sebeplerini şöylece özetlemek mümkündür: 1. Teşbih inancı yahudilerden müslümanlara İsrâilîyat yoluyla itikâl etmiş ve bazı hadisçiler arasında kabul görerek Müşebbihe'yi meydana getirmiştir (Ahmed Emîn, I, 335-336; İrfan Abdülhamîd, s. 211). Hulefâ-yi Râşidîn devrinde Müslümanlığı benimsemediği halde müslüman görünen ve inançlarını Hz. Peygamber'e atfettikleri rivayetler yoluyla yaymaya çalışan hıristiyan ve Mecûsî din adamlarının faaliyetlerinin de Müşebbihe'nin ortaya çıkmasında etkili olduğu kabul edilmiştir. Uydurulan rivayetler Haşîyye içinde yer alan hadisçilerce sünneti savunmak düşüncesiyle nakledilmiştir (İbn Asâkir, neşredenin girişi, s. 10). 2. Cehmiyye ve Mu'tezile'nin tenzih düşüncesinde aşırı giderek ilâhî sıfatları nefyetmesine karşı bir kısım hadisçinin ilâhî sıfatları teşbihe yol açacak şekilde ispat etmesi ve sahih olup olmadığına önem vermeden çeşitli rivayetleri delil kabul etmesinin yanı sıra nasları lafzî-zâhirî mânada yorumlaması da Müşebbihe'yi doğuran sebepler arasında zikredilir (İbn Kuteybe, s. 45-46; İrfan Abdülhamîd, s. 211). 3. Aşırı Şiîler'le bazı sûfî gruplarının liderlerini ifrat derecesinde yüceltmeleri ve bunlara ulûhiyyet nitelikleri nisbet etmeleri teşbih

inancının yayılmasını hızlandırmıştır (Ali Sâmi en-Neşşâr, I, 639-642).

Sünnî yazarların çoğuna göre müslümanlar arasında teşbih inancı ilk defa Şîa içinde ortaya çıkmış ve Beyân b. Sem'ân, Hişâm b. Hakem, Hişâm b. Sâlim el-Cevâfîki gibi Şîi kelâmcıları tarafından ileri sürülmüştür (Bağdâdî, s. 225; Fahreddin er-Râzî, *İ'tikâdât*, s. 63). Bazı Şîi ve Mu'tezilî müelliflerine göre ise teşbih telakkisi çelişik rivayetleri Hz. Peygamber'e atfeden Sünnîler arasında görülmüş ve Mukâtil b. Süleyman başta olmak üzere genellikle Sünnî hadisçilerin teşkil ettiği Haşviyye aracılığıyla yayılmıştır (Kâsım er-Ressî, *Kitâbü'l-Adl ve't-tevhîd*, I, 105; Ebû Hâtîm er-Râzî, s. 266-267). Ehl-i hadîs grubuyla da ilişkisi bulunan Mukâtil b. Süleyman'ın tarih itibarıyla Hişâm b. Hakem'den önce yaşadığını dikkate alan bazı Sünnî yazarları da bu Şîi-Mu'tezilî tezi göz ardı etmez (İrfan Abdülhamîd, s. 212-214).

Müşebbihe'nin, ulûhiyyete dair naslardan mânası açık bulunanları öne çıkarıp kapalı olanları bunların ışığı altında anlamak yerine aksi bir yöntemle mânası kapalı bulunan naslara lafzî anlam veren ve bu anlayışı uydurma rivayetlerle destekleyen Haşviyye kanalıyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Haşviyye'nin ise hem Sünnî hem Şîi hadisçilerce beslenmesi kuvvetle muhtemeldir. Ca'fer es-Sâdik döneminde Şîa içinde görülen hadis uydurma faaliyetinin Sünnî hadisçiler arasında zemin bulması da bunu teyit etmektedir.

Hasan-ı Basrî'nin derslerine devam edenler arasında teşbih inancını benimseyenlerin bulunduğu ilişkin rivayetlerden başka ilk temsilcilerinin yaşadığı dönem dikkate alınarak Müşebbihe'nin II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. Nitekim ilk temsilcileri içinde yer alan Mudar b. Muhammed, Ebû Muhammed el-Esedî, Kehmes b. Hasan el-Basrî ve Mukâtil b. Süleyman gibi şahsiyetlerin 150 (767) yılı civarında vefat ettiği bilinmektedir. Her ne kadar bazı yeni araştırmalarda Mukâtil b. Süleyman'ın Müşebbihe'den kabul edilemeyeceği görüşü ileri sürülmüşse de (Çelik, s. 119) mezhepler tarihi ve kelâma dair eski ve yeni kaynaklarda bu görüş doğrulanmamakta, aksine Mukâtil Müşebbihe'nin ilk temsilcileri arasında zikredilmektedir (Eş'arî, s. 152-153; Ali Sâmi en-Neşşâr, I, 635-638). Esasen Mukâtil b. Süleyman'ın ilk bakışta teşbihini andıran te'viller yaptığının kabul edilmesi de (Çelik, s. 119) onun Müşebbihe'nin ilk temsilcileri arasında bulunduğunu göster-

mektedir. Ayrıca Mukâtil'in, Kur'an'ı tefsir etmek amacıyla Allah'ı insana benzeten tasvirleri içeren Tevrat'tan yararlandığı bilinmektedir. Kendisinden sonra teşbih içeren inançları Huşeyş b. Esrem benimseyip nakletmiş ve Müşebbihe'nin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Ahmed b. Hanbel ve Dâvûd ez-Zâhirî başta olmak üzere Selef'e tâbi olduklarını söyleyen hadis âlimleri te'vile başvurmadan ulûhiyyete ilişkin naslara inanmayı gerekli görmekle birlikte Allah'ın yaratıklara benzemediğine inanmanın zorunluluğunu açık bir şekilde vurgulamış, naslarda geçen "yed" (el) ve "ısba'" (parmak) kelimelerine sözlük anlamı verenlerin el ve parmaklarının koparılma suretiyle cezalandırılması gerektiğini söylemişlerdir. Lugavî istimal ve akilî istidlâllere dayanılarak yapılan te'viller zannî bilgi ifade ettiğinden ilgili nasların insanlarca bilinmeyen bir anlam taşıdığını ve gerçek mânalarını Allah'ın bilgisine havale etmek gerektiğini ısrarla belirtmelerine rağmen (Şehristânî, *el-Milel*, I, 103-104) Selefiyye âlimlerinin bu tutumu teşbihe kapı açan bir yöntem olarak görülmüştür. Çünkü daha sonra Sıfatiyye ve Selefiyye'ye mensup olan bazı âlimlerce Allah'a had (sınır, hacim) ve cihet (yön, mekân) nisbet edilmiştir (Osman b. Saîd ed-Dârimî, s. 23-24). Müşebbihe Kerrâmiyye, Sâlimiyye, Hulmâniyye gibi itikadî ve sûfî fırkalarca temsil edilmiş, Şîa'nın aşırı grupları da bu mezhebin içinde mütalaa edilmiştir.

Mezhepler tarihi literatüründe Müşebbihe'nin Hişâmiyye, Mukâtiliyye, İbn Ebû'l-Azâfir'e nisbet edilen Azâfire, Cevâfîkiyye, Cevâribiyye, İbrâhimiyye, Beyâniyye, Hubbiyye, Mugiriyye, Mübeyyiza, Minhâliyye, Zürâriyye, Yûnusiyye, İbnü's-Şelmegânî veya Muhammed b. Ali eş-Şelmegânî'ye nisbetle anılan Şelmegânîyye, Kerrâmiyye gibi fırkalardan oluştuğu belirtilir. Bunların birçoğu Gâliyye içinde yer alan gruplardır (Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, s. 20; Makrîzî, II, 348-349).

İnanç konularının hepsine dair özgün fikirleri bulunmayan ve müstakil bir ekol hüviyeti taşımayan Müşebbihe, Allah'ın zâtı ve sıfatları hakkında ileri sürülen görüşler etrafında değişik fırkalara mensup âlimlerden oluşan bir mezhep görünümündedir. Teşbih inancını benimsediği kabul edilen veya bu statüde görülen fırkalar dikkate alınarak Müşebbihe'ye nisbet edilen görüşleri üç ana grupta toplamak mümkündür: 1. Allah'ın zâtını yaratıklara benzetmek. Buna göre Allah insan şeklinde

olup sınırlı bir varlıktır; baş, yüz, göz, ağız, el, ayak ve bedeni vardır; cinsel organı ve sakalları ise yoktur. Hareket eder, aşığın, yukarı çıkar, gider gelir, sâlih müslümanlarla dünyada görüşür ve kucaklaşır. Bu yaklaşımı benimseyen Dâvûd el-Cevâribî, Kehmes b. Hasan et-Temîmî, Mudar b. Hâlid gibi Haşviyye mensupları Allah'ın cisim olduğunu ve tıpkı insan gibi et, kan ve kemikten ibaret bulunduğunu iddia etmiştir. Hişâm b. Hakem ve Hişâm b. Sâlim el-Cevâfîki'ye göre ise Allah insan şeklinde olmakla birlikte et, kan ve kemikten oluşmuş değildir, O parlayan bir nurdur (Eş'arî, s. 209, 518, 521). Allah aynı zamanda bir yönde ve mekânda bulunan bir varlık olup yedinci kat göğün üstündeki tahtında (arş) oturur. Arşını melekler taşır ve zâtı arşla sınırlıdır. Allah'ın zâtı yaratıklarla temasta bulunabilir ve hâdis olaylara konu teşkil edebilir. Yûnusiyye, Kerrâmiyye ve Sâlimiyye mensupları bu görüştedir (Bağdâdî, s. 227-228; Fahreddin er-Râzî, *İ'tikâdât*, s. 64-66). Selefiyye içinde Allah'ın yaratılmış varlıkların en üstündeki arşın ötesinde zâtıyla bulunduğunu ve dolayısıyla sınırlı bir varlık konumunda olduğunu kabul edenler de vardır (Osman b. Saîd ed-Dârimî, s. 23-24). Allah'ın insan şeklinde olduğuna ve göklerin üstündeki tahtında oturduğuna inanan değişik fırkalara mensup âlimler görüşlerini Kur'an ve hadislerde Allah'tan bahseden bazı nasların (müteşâbihât) lafzî mânalarına dayandırmışlardır. Bu yaklaşım kelâmcılarca Allah'ın benzerinin bulunmadığını, dolayısıyla yaratıklara asla benzetilemeyeceğini bildiren açık anlamlı naslara aykırı bulunmuş, müteşâbih naslara lafzî mânaları dışında dilbilimsel ve akilî anlamlar verilmesi gerektiği belirtilmiş, teşbih inancı ise tevhide aykırı bulunmuştur (Mâtürîdî, s. 104-118; Kâdî Abdülcebbar, s. 8, 663-664). Cehmiyye, Mu'tezile ve bazı Şîa kelâmcıları, Sünnîler'in, Allah'ın âhirette müminlerce görüleceğine inandıkları gerekçesiyle O'nu sınırlı bir varlık konumuna indirgediklerini, bundan dolayı da gerçek anlamda Müşebbihe içinde yer aldıklarını ileri sürmüşlerdir (İbn Kuteybe, s. 34; Hayyât, s. 43, 55; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, s. 20; Kâdî Abdülcebbar, s. 8).

2. Müşebbihe'ye nisbet edilen ikinci görüş ilâhî sıfatları ve özellikle fiilî olanlarını yaratıkların sıfat ve fiillerine benzetmektir. Buna göre Allah'ın iradesi insanın iradesi gibi hâdistir, kelâm sıfatı da zâtı dışında herhangi bir nesnede yarattığı harf ve seslerden ibarettir. Bu görüşlerinden dolayı Basra Mu'tezilesi'nin yanı sıra Ker-

MÜŞEBBİHE

râmiye ekolü de Müşebbihe'den sayılmıştır. Bunların dışında bütün ilâhî sıfatların hâdis olduğunu ileri süren Zürâriyye ve ilâhî ilmin hâdis olduğunu iddia eden Şeytâniyye gibi Şîî fırkaları da Müşebbihe'ye dahil edilmiştir (Bağdâdî, s. 229-230; İsferrâyînî, s. 121). İbn Teymiyye ve İbn Ebû'l-İz gibi Selefiyye âlimleri ilâhî sıfatları zât-ı ilâhiyyeye nisbet etmenin, özellikle kelâm sıfatının kadîm olduğuna ve Allah'ın âhîrette görüleceğine inanmanın teşbih sonucunu doğurduğunu, dolayısıyla Sünnî âlimlerinin Müşebbihe'den sayıldığını ileri süren Mu'tezile ve Şîa kelâmcılarının bu iddialarını reddetmiştir. Zira bu iki âlime göre kesin biçimde teşbih inancına karşı olan Sünnîler'i Müşebbihe'den saymak sadece bir ithamdan ibarettir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığı takdirde her mezhebin bir şekilde Müşebbihe'den sayılması mümkündür (*Minhâcû's-Sünne*, II, 105-106, 552, 598-599; *Şerhu'l-'Akîdetti't-Taḥâviyye*, s. 60-61). Şîa ve Mu'tezile'yi bu şekilde eleştiren İbn Teymiyye, kulları hakkında en uygun olanı yapmasını (aslah) zorunlu görmeyen Allah'ı insana benzetmeyi gerektirdiğini söyleyerek bu görüşü savunan Mu'tezile'yi Müşebbihe'ye nisbet etmiştir (*Minhâcû's-sünne*, III, 153; VI, 396).

3. Müşebbihe'ye atfedilen üçüncü görüş, yaratıkları Allah'a benzetip insanda ulûhiyyet niteliklerinden birinin yahut tamamının bulunduğu veya Allah'ın ya da bir niteliğinin yahut zâtının (cüzü) insana hulûl ettiğine ve böylece O'nda bedene dönüştüğüne inanmak tarzında özetlenebilir. Bu görüşler Gâliyye içinde yer alan Sebeiyye, Beyâniyye, Muğirîyye, Mansûriyye, Hattâbiyye, Mukannaiyye, Bâtîniyye gibi aşırı fırkalarca benimsenmiştir. Allah'ın güzel insanlara hulûl ettiğine ve bundan dolayı her güzel insana secde edilmesi gerektiğini iddia eden Ebû Hulmân ed-Dımaşkî ve diğer bazı aşırı sûfî gruplarca temsil edilen Hulûliyye de Müşebbihe fırkaları arasında zikredilir (Bağdâdî, s. 225; İsferrâyînî, s. 119-120).

Allah'ın zâtı ve sıfatlarına ilişkin nasların anlaşılması etrafında oluşmuş inanç ve görüşlerin vücut verdiği Müşebbihe'nin asıl hüviyetini belirlemekte teşbih kriterleri büyük önem taşır. Bu kriterler dikkate alındığı takdirde asıl Müşebbihe'yi birinci görüşü benimseyen grupların teşkil ettiğini söylemek gerekir. Bu fırkalar, Allah'ın insana benzeyen bir varlık olduğunu ileri sürerek görüşlerini bazı âyet ve hadislerle temellendirmeye çalışmışsa da tekfire varan şiddetli eleştirilerin konusu olmaktan kurtulamamıştır. Her şeyden önce Müşeb-

bihe mensupları naslara yaklaşım yönteminde hata etmiştir, çünkü görüşlerini belirlerken müteşâbih naslarla istidlâlde bulunmuştur. Halbuki bunların açık ve kesin mânalı nasların ışığında anlaşılması ve dilbilimsel bilgilerin yanı sıra akîl delillere dayanılarak yorumlanması zorunludur. Ayrıca Allah'ı yaratıklara benzetmek onu yaratıklarla aynı varlık kategorisine indirgemek anlamına gelir, bu ise ulûhiyyeti temellendirmeyi imkânsız hale getirir (Kâsım er-Ressî, *Kitâbü Uşûli'l-'adl ve't-tevhîd*, s. 97-98; Kâdî Abdülcebbar, s. 351; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdam*, s. 105).

Selefiyye âlimleri, her ne kadar ilâhî sıfatlara dair naslara "şekil ve mahiyet belirlememe" (bilâkeyf ve bilâhad) ilkesi ışığında inanmanın teşbihi gerektirmediği tezini savunmuşlarsa da (İbn Kuteybe, s. 41-46; *Şerhu'l-'Akîdetti't-Taḥâviyye*, s. 61) eski ve yeni kelâmcılar, en azından Allah'a yön nisbet etmekten kurtulamadıkları için Müşebbihe ile bazı ortak görüşleri paylaştıklarını kabul etme durumunda kalmıştır (İbn Kuteybe, neşredenin dipnotu, s. 39; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdis*, s. 10-11). Rû'yetullah inancını benimsemelerinden ötürü bütün Sünnîler'in Müşebbihe'den sayılması gerektiği iddiası isabet-siz olup âhîret âlemini dünya şartlarına benzetme hatasından kaynaklanmıştır. Müşebbihe'ye atfedilen ikinci görüş daha çok farklı sıfat teorilerini kabul eden ekollerin birbirini teşbihe düşmekle suçlamasına dayanmaktadır. Muhâlif mezhebi ilzam etme gayreti de içeren ikinci görüşün teşbihle irtibatı ise hudûs felsefesiyle alakalıdır. Müşebbihe'nin üçüncü görüşü genellikle İslâm dışına çıktığı kabul edilen Gâliyye fırkalarınca temsil edildiğinden ve sadece insanın Allah'a benzetilmesi gibi dinî temeli bulunmayan bir inanca dayandığından teşbih problemiyle değil daha çok şirik ve yaratılmışı tanılaştırma problemiyle ilgili görünmektedir.

Müşebbihe'nin eleştirisine dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin'in *er-Red 'alâ ehli'z-zeyğ mine'l-müşebbihîn* (Kahire 1971, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* II. cildi içinde), Kâsım er-Ressî'nin *Kitâbü'l-'Adl ve't-tevhîd ve nefyü't-teşbih 'anillâhi'l-vâhîdi'l-ḥamîd*, İbn Kuteybe'nin *er-Red 'ale'l-Müşebbihe*, Ca'fer b. Mübeşşir'in *Kitâbü't-Tevhîd 'alâ eşnâfi'l-Müşebbihe ve'l-Cehmiyye ve'r-Râfi'za*, Câhiz'in *er-Red 'ale'l-Müşebbihe*, Ebû Ca'fer el-İskâfî'nin *er-Red 'ale'l-Müşebbihe* (İbnü'n-Nedîm, s. 86, 208, 210, 213) adlı eserleri bunlar arasında yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâsım er-Ressî, *Kitâbü'l-'Adl ve't-tevhîd ve nefyü't-teşbih 'anillâhi'l-vâhîdi'l-ḥamîd* (nşr. Muhammed İmâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* içinde), Kahire 1971, I, 105-106, 109; a.m.lf., *Kitâbü Uşûli'l-'adl ve't-tevhîd* (a.e. içinde), I, 97-98; İbn Kuteybe, *el-İhtilâf fi'l-lafz* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1349, s. 34, 41-46; ayrıca bk. neşredenin dipnotu, s. 34-35, 39; Osman b. Saïd ed-Dârimî, *er-Red 'ale'l-Merisî* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye), s. 23-24; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 43, 55; Ebû Hâtîm er-Râzî, *Kitâbü'z-Zîne* (nşr. Abdullah Sellûm es-Sâmerrâî, *el-Ğulûv ve'l-fırâkı'l-Ğâliyye fi'l-ḥadâreti'l-İslâmiyye* içinde), Bağdad 1982, s. 266-268; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 152-153, 209, 518, 521; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 104-118; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdud), s. 86, 208, 210, 213; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Me-fâtiḥu'l-'ulûm*, Kahire 1342/1923, s. 20; Kâdî Abdülcebbar, *Müteşâbihü'l-Kur'ân* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, s. 8, 72-74, 87, 92, 94, 105, 119, 120, 205, 297-298, 351, 374, 403, 492, 641, 643, 663-664, 689, 706; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 225-230; İsferrâyînî, *et-Tebşîr* (Hût), s. 119-121; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 103-113; a.m.lf., *Nihâyetü'l-İkdam fi 'ilmi'l-ke-lâm* (nşr. A. Guillaume), London 1934, s. 103-105; İbn Asâkir, *Tebyînu kezîbi'l-müfterî* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Dımaşk 1347, neşredenin girişi, s. 10; Fahreddin er-Râzî, *İ'tikâdât* (Neşşâr), s. 63-66; a.m.lf., *Esâsü't-takdis*, Kahire 1354/1935, s. 10-11; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne* (nşr. M. Reşad Sâlim), Riyad 1406/1986, II, 105-106, 500, 517, 552, 598-599; III, 153; VI, 396; *Şerhu'l-'Akîdetti't-Taḥâviyye*, s. 60-61; Makrîzî, *el-Hıttâṭ*, II, 348-349; Fenârî Hasan Çelebi, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, İstanbul 1311, III, 294-295; Seffârîni, *Levâmi'u'l-envâr'l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), I, 91; Ahmed Emin, *Duḥâ'l-İslâm*, Kahire 1964, I, 335-336; Ali Sâmi en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, İskenderiye 1966, I, 629-649; İrfan Abdülhamîd, *Dirâsât fi'l-fırâkı ve'l-'akâ'idü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 211-215; Şerîf Yahyâ el-Emînî, *Mu'cemü'l-fırâkı'l-İslâmiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 225; W. M. Watt, *Early Islam*, Edinburgh 1990, s. 86-93; İbrahim Çelik, *Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirdeki Metodu*, Bursa 2000, s. 119; J. van Ess, "Tashbih wa-Tanzih", *EP* (Ing.), X, 341-344.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

MÜŞECCER

(المشجر)

Ağaç biçiminde düzenlenmiş bir nazım türü,

kelimelerin ardarda eş anlamlılılarıyla açıklandığı bir sözlük çeşidi.

Sözlükte "ayrılığa düşmek; ayrışmak" anlamındaki şecr (şücür) kökünün "tef'il" kalıbından türeyen müşeccer kelimesi "ağaç biçimi verilmiş şey" demektir (*Lisânü'l-'Arab*, "şcr" md.). Arap edebiyatında gövde ve dalları ile ağaç biçiminde düzenlenmiş bir nazım türünün adıdır ve beyitleri ağaç dalları gibi birbirine girdiği için bu ad-